

Vývoj poznatkové báze kognitivně-komunikačního paradigmatu učitele primární školy

Dominika Provázková Stolinská

Abstrakt: V návaznosti na záměry a cíle uváděné v dokumentu *Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2030+* probíhají aktuálně v České republice kroky k reformě pregraduální přípravy budoucích učitelů. Tato skutečnost se nevyhýbá ani studiu Učitelství pro 1. stupeň základní školy. V článku jsme se zaměřili na vývoj výzkumných snah odborníků v oblasti kognitivně-komunikačního paradigmatu, které staví na úrovni pedagogické komunikace, a tím se promítá do komunikativní kompetence. Ta je pro učitele primární školy naprosto základní a zásadní, protože přímo ovlivňuje všechny ostatní kompetence.

Uváděný vývoj poznatkové báze tematiky je výsledkem systematického mapování při analýze tuzemských i zahraničních výzkumů a může být podkladem pro strukturaci komunikativní kompetence učitelů primární školy.

Klíčová slova: kognitivně-komunikační paradigma, pedagogická komunikace, učitel primární školy, analýza výzkumů, přehledová studie.

Úvod

Kognitivně-komunikační paradigma představuje *soubor schopností a dovedností učitele efektivně užívat komunikaci pro řešení vzniklých situací*. V kognitivní oblasti paradigmatu dominují *poznávací procesy* a v komunikační oblasti se *směřujeme k použití efektivních komunikačních strategií*. Takto koncipované didaktické myšlení vychází z modelu kriticky komunikační didaktiky (Popp, 1976), která má v českém prostředí již dlouholetou tradici, protože se začala

uplatňovat od 2. poloviny 20. století. Dominantní charakteristikou je, že zdůrazňuje význam sociální dimenze výuky jako interakční pole a přichází s normativním aspektem požadavku symetrické komunikace ve výuce. Ve výchovně-vzdělávacím procesu je determinováno na jedné straně vizemi vzdělávací politiky a na straně druhé aktuální teorií pedagogické komunikace.

Kognitivně-komunikační paradigma je konstruováno na podkladě aktuální *teorie pedagogické komunikace*. Teorie pedagogické komunikace považujeme za velmi významné, protože představují realizační a procesuální stránku výchovně-vzdělávacího procesu a přímo ovlivňují kvalitu procesů didaktických.

Pedagogickou komunikaci definujeme jako *proces, který výrazně ovlivňuje tvorbu vzájemných vztahů*. Vzhledem k vývojové úrovni žáka se specificky v prostředí primární školy neuplatňuje pouze hlavní funkce komunikace – přenos informací, ale jejím důležitým úkolem je především podněcovat sdílení zájmu a zodpovědnosti všech činitelů za učební aktivitu žáka, přičemž jako hlavní řídicí činitel je učitel (Provázková Stolinská, 2021).

Problematika pedagogické komunikace je odborníky sledována velmi dlouhou dobu jak u nás, tak také v zahraničí. Pozornost byla původně kladena na kvalitu mluveného projevu učitele – tedy na rétoriku. Později se však začaly objevovat studie zaměřující se na vliv komunikace na efekty výchovně-vzdělávacího procesu. V zahraničních odborných textech se však objevovaly o něco dříve než u nás. Např. v 80. letech byla publikována Australská studie o signifikanci deficitu školní komunikace a úspěšnosti žáka (Young, 1983). Již tehdy si tedy zahraniční odborníci uvědomovali potenciál školní komunikace, ale zatím se nespécifikovali na tyto dovednosti u učitele (alespoň výzkumné zprávy tomu nenasvědčují, hovoří se o školní komunikaci obecně). Česká pedagogika se řadou přístupů

k pedagogické komunikaci začala inspirovat výrazněji po roce 1989, kdy se k nám s otevřením státních hranic začaly šířit různé pedagogické proudy. V českém prostředí je tedy patrné téměř 10leté opoždění řešení problematiky.

Aktuálně se hledají cesty, jak reformovat pregraduální přípravu budoucích učitelů 1. stupně základní školy. Strukturuje se kompetenční rámec absolventa učitelství (MŠMT, 2023), který se jeví jako výchozí kompetenční model pro autentické přístupy jednotlivých pedagogických fakult v ČR. Tím je zdůrazněn význam tematiky kognitivně-komunikačního paradigmatu, protože jeho cílem je efektivně rozvíjet pedagogickou komunikaci u studentů a na jejím podkladě strukturovat požadovanou úroveň jejich komunikativní kompetence.

V článku prezentujeme interpretaci výsledků systematického mapování výzkumů v dané oblasti. Zabýváme se záměrně pototalitním obdobím, protože se zde začíná utvářet současná podoba teorie komunikace učitele. Analýza výzkumů je strukturována do desetiletých období od 90. let 20. století.

90. léta 20. století

Kapitola prezentuje vývoj strukturace obsahů pedagogické komunikace v desetiletých obdobích od 90. let 20. století, kdy se v tuzemsku začíná utvářet současná podoba teorie komunikace učitele.

V 90. letech v zahraničí si odborníci začali všimnout efektivity komunikace u učitele. Začali si uvědomovat kontext komunikativních dovedností a vztahu s žáky. Komunikace se zde projevovala jako významný faktor pro vznik interakce mezi učitelem a žáky a pro podporu jejich získávání pro učení. Tato problematika se

objevuje v evropských i světových výzkumech (např. Coslin, 1992, Donaldson, Kurtz, 1997). V návaznosti na tato zjištění se začíná vytvářet vzdělávací nabídka pro budoucí učitele v teoretické rovině.

Např. v Kanadě byla publikována studie, která se zaměřovala na teorii komunikace vzdělávacích aktérů. S ohledem na komunikativní dovednosti při výuce a učení je cíl zlepšení osobní komunikace pro pedagogy zvláště významný. Dva počáteční kroky při vývoji takových programů jsou:

- identifikace proměnných, které ovlivňují pedagogickou komunikaci a její výsledky,
- pochopení vztahů mezi těmito proměnnými, aby bylo možné učinit předpovědi týkající se efektivního chování v různých kontextech.

Autoři na základě těchto kroků strukturovali model mezilidské komunikace v rámci pregraduální přípravy budoucích učitelů. Odborníci si uvědomovali, že když je pedagogická komunikace efektivní, studenti i učitelé prosperují.

V tuzemsku se nejprve do popředí zájmu dostala obecná témata pedagogické komunikace, jako je její význam pro vzdělávání, diskutovaly se rozměry a struktura pedagogické komunikace, nebo např. její souvztažnost se sociální komunikací. Vzhledem k postupné demokratizaci společnosti v naší zemi započaly snahy o proměnu celého vzdělávacího systému. V rámci vnější proměny školy došlo k rozvolňování pravidel tzv. jednotné školy a uplatnění snah o pluralizaci vzdělávací nabídky. Velkými iniciátory těchto snah byly především odborníci z pedagogických fakult z celé České

republiky a členové odborných spolků a sdružení jako např. PAU, NEMES, ČAPV, ČPdS.

S proměnou vzdělávacích strategií se začala pozornost věnovat také pedagogické komunikaci. Ta začala být vnímána jako základní stavební kámen pro efektivní uplatnění rozličných metod. Oproti zahraničí, kde již byly sledovány prvky determinující pedagogickou komunikaci, tuzemští odborníci předkládali popis, jak pedagogická komunikace vypadá. V oblasti zájmu byla tato výzkumná témata (např. Čechová, 1995, Mareš, Křivohlavý, 1995, Navrátil, 1992, Nelešovská, 1994, Nikl, 1990, Prokešová, Stuchlíková, 1990, Rýdl, 1993, Schneider, Meade, 1997, Slavík, 1995, Spilková, Hausenblas, 1994, Svatoš, Mareš, 1993, Vyskočilová, Hermochová, 1991):

- komunikace ve škole – sledovány byly postupy učitele, problémy a chyby v pedagogické komunikaci, dovednosti argumentace učitele,
- komunikace a interakce s žáky ve škole – uváděn byl popis komunikace v pedagogických situacích,
- spisovnost v pedagogické komunikaci – zde lingvisté uvedli stanovisko k užívání mateřského jazyka jako prostředku komunikace mezi učitelem a žákem. Dříve byl stanoven požadavek na spisovný a čistý jazyk. Podle nového stanoviska by měl učitel přihlížet k podmínkám jazykového projevu, jeho funkci, situaci a formě.

Studium pedagogické komunikace se již stalo součástí pregraduální přípravy budoucích učitelů. Jedna z prvních snah o implementaci tohoto tématu do vysokoškolské přípravy učitelů pocházela z Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci z roku 1994. Záměrem byl rozvoj optimalizovaného jednání učitele v pedagogické interakci s žákem.

1. dekáda 21. století

V 1. desetiletí 21. století se v kontextu celosvětových výzkumů problematika komunikace učitele dále rozvíjela. V tomto období se o pedagogické komunikaci hovořilo nejen jako o teorii, ale uvažovalo se také o možnostech její implementace do pedagogického procesu (např. Anderson, 2006, Byrne, 2005, Fottland, Matre, 2005, Janz, Klauss, Lamers, 2009, Morge, 2005, Pozzer-Ardenghi, Roth, 2007, Saalfrank, 2006, Sprague, 2002).

V odborných přístupech můžeme rozlišit tyto poznatkové linie:

- Teorie komunikace - v této oblasti se odborníci zaměřovali na reflexi teorií vytvářených v předešlém období. Jako příklad můžeme uvést studii z USA, kdy se výzkumný tým zaměřil na kritiku konkrétního přístupu v komunikaci dle Habermase (Heslep, 2001). Zde hodnotili, že důsledky této teorie jsou v rozporu s běžným pojmem komunikace a především jejími běžnými koncepty. Hodnotili ji tedy jako nevhodnou pro pojetí komunikace ve výuce. Nebo např. na opačném konci světa v Litvě se zase odborníci odkazovali na přístup ve výukové komunikaci dle Jovaiše, který prezentoval aspekty komunikačního obsahu a šíření mezilidských vztahů v mikro (rodinném, školním) a makro (mezinárodním) prostředí (Lockhorst, Wubbels, Oers, 2010).
- Vliv komunikace na učení – zde se objevovaly výzkumy především v evropském kontextu. Refletovaly převážně reálné prostředí školní třídy. O pedagogické komunikaci se zde hovořilo dokonce jako o formě výuky, která podporuje tvořivost i aktivitu žáků. Byl zde sledován vliv toho, jak učitel vyučuje, a co se z toho žák naučí. Výzkumy se nevyhraňovaly pouze na verbální projevy učitele, ale také na projevy

neverbální (objevil se zde také pojem fluidní komunikace mezi učitelem a žákem). Jiné výzkumy v této oblasti se zase zaměřily na identifikaci výzev, kterým čelí žáci ve vztahu ke škole. Jako významný faktor školní úspěšnosti zde vystupoval synergický model kontextové komunikace mezi učitelem a žákem.

- Vzdělávání v oblasti komunikace – evropští odborníci podrobovali kritice tehdy uplatňovaný trend instruktážního (transmisivního) pojetí výuky, protože potlačuje přirozenou komunikaci mezi učitelem a žáky. Vyučování zde bylo vnímáno jako fenomén, který člověka provází celý život. Mělo by tedy probíhat s akcentem na přirozenost. Základním zjištěním vyplývajícím z výzkumů bylo, že *dobří* učitelé vynikají v přijetí osobního přístupu k žákům, ale pracují spíše intuitivně, než systematicky nebo záměrně, aby stimulovali rozvoj žáků. Tento výstup byl poté podnětem ke změně strategie v pregraduálním vzdělávání budoucích učitelů.

V *tuzemsku* jsme se v prvním desetiletí nového století v oblasti pedagogické komunikace posunuli ke sledování a hlavně k velkým diskusím o neautoritativním přístupu v komunikaci ve škole. V tomto období jsme mohli spatřovat velký zájem odborníků o tematiku. Významné publikace byly překládány z cizích jazyků (např. Auger, 2005, Berger, Fuchs, 2009, Cangelosi, 2009) a pro tuzemské odborníky představovaly velkou inspiraci. Zatímco zahraniční výzkumy vycházely z rozličných teorií a snažily se o jejich možné implementace do výchovně-vzdělávacího prostředí, tuzemské výzkumy byly však stále orientovány spíše na popis školní reality.

Hlavními centry rozvoje těchto teorií a výzkumů v kontextu primárního vzdělávání byly PdF UK v Praze, PdF UP v Olomouci a PdF OU v Ostravě. Rozvíjeny byly myšlenky o vlivu pedagogické

komunikace např. na školní klima, na zájem žáka o učení, nebo celkově o vlivu na utváření vztahu mezi učitelem a žákem. V této dekádě byly výzkumy orientovány na vnitřní prostředí školy, přičemž pedagogická komunikace byla vnímána jako neoddelitelný prvek úspěchu transformace české školy.

K tomuto období můžeme datovat strukturaci těchto témat:

- Pedagogická komunikace se zaměřením na učitele (např. Bína, 2005, Čejková, 2005, Doležalová, Štindl, Loudová, 2009, Ergens, 2007, Hladílek, 2006, Linhartová, 2001, Nelešovská, 2005, Pišlová, Pišlová, Gálisová, Janovec, Bušová, 2009, Roubíček, 2007, Rýdl, 2005, Schneiderová, 2003, Spilková, 2004, Svatoš, Holý, 2002, Svatoš, 2009, Šurda, 2000, Švec, 2006, Veselá, 2007, Vlček, Vlček, 2004, Zítková, 2008):
 - zde se výzkumy zaměřovaly na komunikační strategie při uplatňování nových výukových modelů (jako např. koncepce Osobností a sociální výchovy, dramatické výchovy atp.), které souvisejí s proměnami vzdělávání učitelů v České republice. Zájem o profesionalizaci učitelství byl inspirován zahraničním kontextem, změnami ve společnosti po roce 1989 a novými dlouhodobými cíli vzdělávání.
 - Ve výzkumech komunikace učitele se objevovaly výzkumné metody doslovných prepisů a následné analýzy komunikační aktivity ve vyučovacích hodinách. Řešena byla např. oblast dominance v komunikaci, řešení a řízení komunikačních pravidel a dění ve třídě.
- Komunikace a interakce mezi učitelem a žákem (např. Cachová, 2005, Čechová, 2008, Doležalová, 2008,

Gavora, 2005, Höflerová, 2003, Kolarová, 2007, Kozlík, 2003, Musilová, 2002, Navrátil, 2005, Nováčková, Nevolová, 2003, Pelikán, 2002, Smahel, 2004, Šed'ová, 2005):

- pozornost byla věnována pedagogické komunikaci jako prostředku výchovy žáka,
- dále byla rozvíjena myšlenka vlivu komunikace na zájem žáka o učení,
- sledována byla také problematika uplatňování školského dialogu.
 - Školský dialog byl sledován na úrovni jeho specifických znaků - rozlišeny byly polární typy dyadické výukové komunikace – intencionální a iluzivní dialog, což souvisí s výukovou efektivitou, a dále jako princip vyučování, který má předpoklady vytvářet vnitřní podmínky pro překonávání tradičního konformismu a transmisivního pojetí výuky.
 - Do popředí zájmu se dostala také komunikační výchova, která měla být cílená a záměrná, a měla by směřovat k rozvoji řečových dovedností žáka, neměla by být nahodilou a nesystematickou hrou na komunikaci.
- Hledání hranic pedagogické komunikace, které bylo důsledkem vnitřní proměny školy a souviselo s řešením interpersonálních konfliktů. Výzkumy tuto skutečnost nepodceňovaly a věnovaly se také školním konfliktům a možnostem jejich řešení.

- Komunikace učitele s veřejností (v obecnější úrovni komunikace rodiny a školy) – zájem výzkumníků v oblasti komunikace mezi rodinou a školou (např. Eger, 2001, Janiš, 2001, Kříž, 2006, Šabata, 2009) se zaměřoval na:
 - popis, jak daná komunikace probíhala,
 - sledování různých modelů spolupráce a komunikace, jež u nás byly uplatňovány,
 - popis konfliktů mezi rodiči a učiteli, učiteli a žáky i řešení konfliktů mezi žáky samotnými učitelem a rodiči.

V daném období se u nás začíná řešit také otázka implementace tématu pedagogické komunikace do pregraduální přípravy budoucích učitelů primárních škol. První témata kvalifikačních prací se však objevují až v následující dekádě na pedagogických fakultách UK v Praze, UP v Olomouci, OU v Ostravě nebo MU v Brně.

V tomto období se začínají objevovat jedny z první kvalifikačních prací v dané oblasti. Studenti řešili ruku v ruce s českými výzkumy problematiku popisu struktury pedagogické komunikace na 1. stupni základních škol. Snahou studentů bylo poskytnout učitelům návrhy na zvýšení efektivity edukační reality prostřednictvím pedagogické komunikace. Další sledovanou oblastí byly např. chyby v pedagogické komunikaci (např. Badalová, 2009, Hejna, 2009).

2. dekáda 21. století

Také ve 2. desetiletí 21. století vycházelo zkoumání pedagogické komunikace v zahraničí z předchozích zjištění. Výzkumy se zaměřovaly na reflexi stanovených teorií a jejich modernizaci směrem k trendům ve vzdělávání. Objevovaly se zde jednak strategie rozvoje oblastí problematiky komunikace učitele, které již byly řešeny dříve, ale také strukturování další specifik, které vyplynuly z vývoje pedagogiky a současných vzdělávacích strategií.

- Teorie komunikace (např. Botez, 2018, Čapětíná, Stoenescu, 2016, Dobrescu, Lupu, 2015, Gurlui, 2017, Hess, 2011, Hobjila, 2012, Horváthová, 2017, Jaslovská, Pisoňová, 2018, Jemielnik, 2016, Rahman, Affida, Nizam, 2014, Shreasha, Sanjay, 2018, Symanyuk, Pecherkina, 2016, Voiculescu, 2014) – oblastí teorií komunikace se zabývali výzkumníci z celého světa. Častým prvkem ve výzkumech bylo zaměření na kritiku konkrétních autorských přístupů z předešlých období. Z tohoto podkladu pak byly v kontextu aktuálních trendů vzdělávací politiky strukturovány např. role identifikované v didaktické komunikaci, komunikační styly učitelů, struktura komunikace, nebo také např. psychologické prediktory vývoje inhibice ve vzdělávacím procesu.
- Dobrá praxe (např. Bakx, Koopman, Kruijf, Brok, 2015, Haranburu, Esteve, Balluerka, Gorostiaga, 2010, Jevtic, Minic, Jovanovic, 2015, Kleeck, Schwarz, 2011, Lohmann, 2011, Navickiene, Sederevičiuté-Pačiauskienė, Valantinaitė, Žilinskaitė-Vytienė, 2019, Neustroev, Neustroeva, Shergina, 2018, Onishchenko, 2014, Stonkuvienė, 2010, Urea, 2013) – tuto kategorii řešily studie z celého světa. Některé popisovaly procesy utváření školního klimatu na podkladě

komunikativních strategií učitele, jiné nastiňovaly možnosti podpory učitelů zvládat vypjaté situace ve škole. Poskytovali doporučení, jakým způsobem hovořit, aby byl posilován vztah s komunikačním partnerem. Jako důležitý prvek, který se ve studiích shodně objevoval, bylo ujištění, že učitel v komunikaci může dělat chyby, ale je důležité o nich uvažovat, a na komunikaci pracovat, protože podporuje efektivitu výchovně-vzdělávacího procesu. Mezi poměrně velkým zastoupením výzkumů v této oblasti se však objevil jeden výrazně inspirativní. Holandští odborníci sledovali kategorii dobré praxe z těchto perspektiv: studie vnímání ideálního prostředí výuky a učení; studie efektivity školy dle chování učitelů; odborné znalosti učitelů a profesní identita učitelů. Dle hodnocení žáků zde byly uváděny jako nejvýznamnější druhá a třetí kategorie.

- Problémy v komunikaci (např. Atjonen, Korkeakoski, Jouko, 2011, Burceva, 2011) – tato oblast evropského výzkumného zájmu ne úplně tradičně poukazovala na skutečnost, že i přes deklarování humanistických, prosociálně orientovaných či pedocentrických přístupů ve vzdělávání se v praxi škol stále někdy objevoval nevhodný pedagogický vliv na úrovni komunikace, což v žácích vzbuzovalo pasivitu až agresivitu.
- Komunikace učitele s žákem ve specifických podmínkách (např. Molnar, Lavrenova, Fenchak, 2017, Popoviciu, Popoviciu, Pop, Sass, 2010, Provázková Stolinská, Částková, 2015, Provázková Stolinská, 2017, Rašková, Provázková Stolinská, Vavrdová, 2017b, Provázková Stolinská, Rašková, Šmelová, 2021, Šeďová, Šalamounová, 2015) - zde se objevily kategorie směřující k uplatňování tzv. inkluzivního

přístupu, což se stalo celosvětovým trendem ve vzdělávání. Jednalo se o kategorie:

- žáci se speciálními vzdělávacími potřebami – tato kategorie byla tvořena žáky se zdravotním postižením, žáky nadanými, žáky ze sociokulturně nepodnětného prostředí, nebo žáky z různých sociálních kultur,
- genderová specifika – velmi zajímavá okrajová a ve výzkumech komunikace doposud opomíjená kategorie genderu byla sledována ve střední Evropě. Bylo zde možné rozlišit dvě podkategorie – úroveň komunikace učitele s žáky dle genderové odlišnosti – žáci dívky/chlapci; učitelé ženy/muži.
- Komunikace učitele s rodiči (např. Kuusimaki, Uusitalo-Malmivaara, Tirri, 2019, Leenders, Monfrance, Haelermans, 2019, Palts, Haaro-Loit, 2015, Prima, Desiatnyk, Durmanenko, 2017, Walker, Legg, 2018) – tato oblast zdůrazňovala důležitost komunikativních dovedností učitele, protože ve spolupráci s rodinou představují přínos pro rozvoj žáka. Jednalo se o pojetí komunikace jak v oblasti vzdělávání, tak v oblasti výchovy. Výsledky výzkumů poukazyvaly na poznatek, že rodiče s nízkou komunikační aktivitou se zajímali hlavně o známky a zdravotní problémy. Aktivní rodiče diskutovali také o systému zpětné vazby a hodnocení. Snahou učitele by však v této době mělo být uplatňování tzv. modelu sdílené odpovědnosti s rodiči. Z výzkumů především evropského charakteru vyplynula praktická doporučení pro učitele (nejedná se tedy pouze o teoretická zjištění, ale výzkumy jsou především zaměřeny na praktické aplikace).

- Rozvoj vzdělávání v oblasti komunikativních dovedností učitele (např. Biktagirova, Kasimova, 2017, Crosskey, Vance, 2011, Eftimie, 2015, Gallego, Luis, Rodríguez, 2015, Istenic, Cotic, Solomonides, Volk, 2016, Ivanova, 2014, Koch, 2017, Mombek, Kulmanova, Kolesnikova, Demeuova, Ibragimova, 2018, Muste, 2018, Nemet Brust, 2018, Pozdeeva, 2015, Stamatis, 2016, Sultan, Yalcinkay, 2018) – výzkumy převážně evropského charakteru hodnotily komplexitu dovedností a znalostí učitele ve vztahu ke strategiím řízení třídy, organizaci učení žáků a efektivním komunikačním technikám ve výuce. Jeden z výzkumů např. prezentoval výsledky o překážkách v implementaci důležitých principů do pedagogické praxe. Z výzkumu vyplynulo, že tyto překážky souvisely s odlišnými požadavky učitelů na učení žáků, kde se odrážely různé teoretické koncepty pedagogických principů na podkladě komunikačních přístupů. Mnohem častější byly výzkumy, které refletovaly komunikativní dovednosti studentů. Tyto výzkumy nám ukázaly, že studenti znají problematiku pedagogické komunikace, ale schází jim praktický trénink. Je zde však patrná snaha o cílenou přípravu budoucích učitelů v oblasti sebehodnocení, což při získávání vlastní praxe může významně podpořit rozvoj jejich komunikativních dovedností.

V tuzemsku byl pro návazné desetiletí příznačný velký rozvoj a expanze spolků a sdružení zabývajících se vzděláváním. Vytvářely a propagovaly doporučení nebo celé metodiky postupů komunikace na různých úrovních – např. se vymezovaly v oblasti komunikaci mezi rodinou a školou, v oblasti změny komunikačního chování učitelů s žáky atp. Zahraniční inspirace opět nebyly výjimkou.

Založeny byly např. společnosti EDUin a AISIS, o rozvoj kompetencí studentů aktivně usilovala organizace AIESEC atp. Kromě těchto společností se objevily také programy a projekty deklarující moderní přípravu budoucích učitelů – např. Učitel naživo, Učitel pro 21. století apod.

V oblasti komunikace se pozornost výzkumníků posunula k personálnímu rozvoji. Řešena byla následující témata.

Komunikativní kompetence učitele:

- byly měřeny projevy komunikační aktivity učitele a byl sledován jejich vliv na motivaci a úspěšnost žáka v edukační realitě (např. Košťálová, 2019, Kulová, 2018, Mešková, 2012, Pedroli, Johansson, 2019, Sklenářová, 2016, Tesařová, 2016, Tučimová, 2011),
- komunikace učitele byla diskutována také odborníky z oblasti psychologie, kteří ji vnímali jako sociálněpsychologický prvek efektivity edukačních procesů, a doporučovali uplatňování symetrie v komunikaci (např. Blížkovský, 2013, Částková, 2018, Dyrtrtová, Kříž, 2018, Gordon, 2015, Hendrick, Macpherson, 2019, Křoustková Moravcová, 2014, Lehesvuori, Viiri, 2015, Mareš, 2016, Pohnětalová, 2017, Sklenářová, 2013, Šeďová, Švaříček, Šalamounová, 2012),
- ve výzkumech se objevila také problematika učitelských otázek a zpětné vazby, kterou učitelé žákům poskytují (např. Bréda, Dandová, Kendíková, Mertin, 2017, Eichhorn, 2019, Mareš, 2013, Mertin, 2015, Nehyba, 2014, Šeďová, Švaříček, Šalamounová, 2012, Šindelářová, 2017),

- objevilo se řešení specifických oblastí výzkumného zájmu (např. Bureš, Havlíčková, Novotná, 2011, Částková, Provázková Stolinská, 2015, Sklenářová, 2012):
 - sledování odlišností v komunikaci učitele ve standardní vs. alternativní škole – zde se objevila myšlenka odlišného přístupu ke komunikaci v závislosti na typu školy,
 - popis obranné komunikativní strategie učitele při problémové či konfliktní komunikaci s žáky či rodiči,
 - sledování specifických prvků komunikace v konkrétních předmětech atp.

Ve sledovaném období můžeme spatřovat pozornost také na další témata v oblasti pedagogické komunikace.

Interaktivita ve vyučování (např. Hartmanová, 2012, Maněnová, 2016, Martínková, 2011):

- zde byla pozornost výzkumníků zaměřena na determinantu výchovně-vzdělávacího procesu, která je přímo závislá na učiteli. Byla diskutována otázka digitalizace a možnosti implementace ICT do vzdělávání a jejich vliv na interaktivitu mezi učitelem a žákem.

Komunikace mezi rodinou a školou (Provázková Stolinská, 2018, Provázková Stolinská, Rašková, Šmelová, 2020, Rašková, Provázková Stolinská, 2017, Rašková, Provázková Stolinská, Vavrdová, 2017a,):

- začal se projevovat převratný prvek, kdy soukromá společnost EDUin a rodiče usilovali o uplatňování vlastního vlivu

na vzdělávání (Feřtek, 2011). Spíše než výzkumy, se zde objevovaly články popularizačního charakteru (často v elektronické online podobě), které prezentovaly práva rodičů a podněcovaly k aktivnímu zapojení do řešení otázek vzdělávání. Takto např. vznikl online magazín „Rodiče vítání“.

Interkulturní komunikace (např. Janebová, 2010):

- sledována byla oblast rozvoje komunikativní kompetence učitele v komunikaci s žákem cizincem. Prezentován byl pohled do vybraných teorií a výzkumů interkulturní komunikace.

V kvalifikačních pracích zpracovaných ve 2. dekádě 21. století se témata o pedagogické komunikaci objevují častěji než v předešlém desetiletí. Problematika cílila především na komunikační strategie učitelů (např. Albrecht, 2015, Buchtová, 2012, Ebertová, 2011, Hlouchová, 2013, Kortová, 2011, Košarišťanová, 2019, Matysková, 2016, Michal, 2012, Mrózková, 2015, Nováčková, 2015, Nováková, 2019, Nyklová, 2013, Pavelková, 2012, Pospíšilová, 2013, Ročková, 2012, Rosáková, 2012, Salová, 2014, Šulová, 2018, Švolbová, 2013, Tikalová, 2018). Oblast komunikace a jejího rozvoje u žáků, nebo např. komunikace ze strany rodičů bývá opomíjena. Pedagogická komunikace ve svém plném rozsahu není studenty v kvalifikačních pracích řešena. Jednotlivá témata můžeme rozčlenit do oblastí, které jsou aktuálně řešeny také tuzemskými odborníky:

- Struktura pedagogické komunikace
 - Sledování prvků verbální a neverbální komunikace učitele

- Zjišťování četnosti konkrétních prvků pedagogické komunikace
- Specifika pedagogické komunikace v předmětech
- Komunikace a interakce mezi učitelem a žákem
 - Determinanty v interakčních stylech učitelů ovlivňující utváření vztahu mezi učitelem a žákem
 - Komunikace na specifickém typu školy (standardní, málotřídní, alternativní)
- Komunikace a interakce mezi učitelem a rodičem
- Moderní trendy v pedagogické komunikaci

Závěr

Prezentovaný vývoj báze kognitivně-komunikačního paradigmatu učitele primární školy poukazuje na komplexnost a velký význam problematiky pro výchovně-vzdělávací proces na různých úrovních. Pedagogickou komunikaci považujeme za základnu pro realizaci výchovně-vzdělávací nabídky a utváření vztahů s žáky. Jejím prostřednictvím mohou být podpořeny a naplňovány také trendy vzdělávací politiky. Jak uvádí Slavík, Janík (2006), platí obousměrný vztah mezi těmito proměnnými – kvalita komunikace má vliv na realizaci vzdělávání a transformace obsahu vzdělávání má vliv na komunikaci a její konstrukt. To potvrzuje také prezentovaný vývoj tematiky.

Výzkumně je problematika pedagogické komunikace ve výchovně-vzdělávacím procesu řešena spíše okrajově, a to i přes skutečnost,

že je českými odborníky napříč spektrem všech pedagogických disciplín hodnocena jako stěžejní. Poslední tuzemské souhrnné publikace se objevují okolo roku 2005. V současnosti můžeme mezi nejvýraznějšími českými odborníky zabývajícími se danou oblastí zmínit např. Mareše, který prezentuje přehledovou studii zaměřenou na vývoj zkoumání procesů a struktur ve výukové komunikaci (2016). Dalšími významnými odborníky jsou např. Šedřová, Švaříček, Šalamounová (2012), kteří se problematikou zabývají sice velmi intenzivně, ale na jiném školském stupni, než je naše oblast zájmu. Přesto se jedná o výrazný zdroj k inspiraci pro primární školu. Jak uvádíme výše, další odborníci se zaměřují na výzkum pedagogické komunikace ve specifických pedagogických jevech. Oblast pedagogické komunikace v kontextu oboru je nepatrná.

Chceme zdůraznit, že výzkum komunikace ve školním prostředí umožňuje identifikovat, popsat a pochopit koncepty a procesy vzdělávání. Zde spatřujeme velký potenciál pro rozvoj budoucích učitelů. Rozvoj jejich profesních kompetencí s důrazem uplatňování kognitivně-komunikačního paradigmatu jim může pomoci lépe porozumět didaktickým strukturám a následně je vhodně aplikovat do pedagogické praxe.

Literatura

- ALBRECHT, Adam. Komunikace mezi pedagogy a žáky. [bakalářská práce] Hradec Králové, 2015.
- ANDERSON, Carolyn. Observing and coding teacher-pupil communication in preverbal exchanges. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*. 2006, 19(3). ISSN 1360-2322.
- ATJONEN, Päivi, Esko KORKEAKOSKI a Jouko MEHTÄLÄINEN. Key pedagogical principles and their major obstacles as perceived by comprehensive school teachers. *Teachers and Teaching* [online]. 2011, 17(3). ISSN 1354-0602. Dostupné z: doi:10.1080/13540602.2011.554698.
- AUGER, Marie-Thérèse. Učitel a problémový žák: strategie pro řešení problémů s kázní a učením. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-907-0.
- BADALOVÁ, Kateřina. Nejčastější chyby v pedagogické komunikaci učitelů na základních školách. [bakalářská práce] Brno, 2009.
- BAKX, Anouke, KOOPMAN, Maaïke, de KRUIJF, Judith and Perry den BROK. Primary school pupils' views of characteristics of good primary school teachers: An exploratory, open approach for investigating pupils' perceptions. *Teachers & Teaching*. 2015, 21(5). ISSN: 1354-0602.
- BERGER, Elisabeth a Hildegard FUCHS. Učíme děti učit se: Praktické využití poznatků o školní komunikaci, učení a prezentaci. Plzeň: Fraus, 2009. ISBN 978-80-7238-854-7. Dostupné z: <http://kramerius4.nkp.cz/search/handle/uuid:7529a160-6d97-11e5-9e57-005056827e52>.
- BIKTAGIROVA, Gulnara F. and Ramilya Sh. KASIMOVA. Communicative Abilites and Their Formation at Primary School Children. *Modern Journal of Language Teaching Methods*. 2017, 7(3). ISSN 2251-6204.
- BÍŇA, Daniel. Růst umu promlouvat: (traktát o vzdělávání). České Budějovice: JČU, 2005. ISBN 80-7040-799-9. Dostupné z: <http://kramerius4.nkp.cz/search/handle/uuid:5a4542e0-049b-11e7-8830-005056827e51>.
- BLÍŽKOVSKÝ, Bohumír. Celistvé a otevřené pojetí lidského učení, vzdělávání a výchovy: Syllabus základů pedagogiky. Brno: MU, 2013. ISBN 978-80-210-6186-6.

- BOTEZ, Silvia. The Aspects of Communication in the Educational Organization. *The Communication Contract*. Euromentor Journal. 2018, 9(2). Dostupné z: <https://search.proquest.com/docview/2100348885?accountid=16730>.
- BRÉDA, Jiří, DANDOVÁ, Eva, KENDÍKOVÁ, Jitka a Václav MERTIN. Sebeobrana učitele. *Dobrá škola: Škola jako (ne)bezpečné místo*. Praha: Raabe, 2017. ISBN 978-80-7496-345-2.
- BUCHTOVÁ, Šárka. Pedagogická komunikace jako nástroj motivace dětí mladšího školního věku. [diplomová práce] Olomouc, 2012.
- BURCEVA, Rita. Communication Problems in Primary School: Opinion of Primary School Pupils in Latvia. *Education Reform in Comprehensive School: Education Content Research & Implementations Problems*. 2011, 14(9). ISSN: 2661-5258.
- BURES, Jiri, HAVLICKOVA, Radka and Jarmila NOVOTNA. An Analysis of a Young Teacher's Communication with Pupils in a Mathematical Environment Fostering the Combinatorial Reasoning (a Case Study). *Proceedings - The Mathematical Knowledge Needed for Teaching in Elementary Schools*. 2011. ISBN 978-80-7290-509-6.
- BYRNE, Charles. Pedagogical communication in the music classroom. *Musical communication*. USA, 2005. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198529361.003.0014>.
- CACHOVÁ, Jana. Učit se se zájmem, učit se pro život. *Komenský*. 2005, 129(4). ISSN 0323-0449.
- CANGELOSI, James S. Strategie řízení třídy: jak získat a udržet spolupráci žáků při výuce. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-650-6. Dostupné z: <http://kramerius4.nkp.cz/search/handle/uuid:5c979c50-1f3f-11e7-a38c-005056827e51>.
- CĂPĂȚÎNĂ, Gabriela and Roxana-Denisa STOENESCU. The Usage of Technological Innovations in the Process of Educational Communication. *eLearning & Software for Education*. 2016, 6(1). ISSN 2066-8821.
- COSLIN, Pierre G. Teacher-Pupil Communication in Adolescents and Behavior Causing Disruption in the Classroom Teachers. *Point-of-View*. *International Journal of Psychology*. 1992, 27(3-4). ISSN 0020-7594.
- CROSSKEY, Liz and Maggie VANCE. Training teachers to support pupils' listening in class: An evaluation using pupil questionnaires. *Child*

- Language Teaching & Therapy. 2011, 27(2). ISSN 0265-6590.
Dostupné z: doi:10.1177/0265659010397249.
- ČÁSTKOVÁ, Pavlína a Dominika PROVÁZKOVÁ STOLINSKÁ.
Mechanisms of Pupil's Self-Assessment Processes at Primary School in the Context of a Polytechnical Education. Turkish Online Journal of Educational Technology. 2015. ISSN 2146-7242.
- ČÁSTKOVÁ, Pavlína. Development of Pupil'S Selfassessment as a Part of Teacher's Assessment Strategy in Technical Education at Primary School. Journal of Technology and Information Education, 2018, 10(2). ISSN 1803-537X. Dostupné z:
doi:http://dx.doi.org/10.5507/jtie.2018.010.
- ČECHOVÁ, Marie. Učitel'ské bariéry ve vzdělávání žáků. Český jazyk a literatura. 2008, 58(5). ISSN 0009-0786.
- ČECHOVÁ, Marie. Vztah spisovnosti a nespisovnosti v pedagogické komunikaci. Pedagogika. 1995, 45(1). ISSN 0031-3815. Dostupné z: <http://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?cat=10224&lang=cs>.
- ČEJKOVÁ, Iva. Současné trendy v pojetí pedagogické interakce. Pedagogická orientace. 2005, 2. ISSN 1211-4669. Dostupné z: http://www.ped.muni.cz/pedor/archiv/2005/PedOr05_2_Soucasne_Cejkova.pdf.
- DOBRESCU, Tatiana and Gabriel Stanica LUPU. The Role of Nonverbal Communication in the Teacher-Pupil Relationship. 6th International Conference Edu World 2014: Education Facing Contemporary World Issues. Procedia Social and Behavioral Sciences. 2015, 180. ISSN 1877-0428. Dostupné z: doi:10.1016/j.sbspro.2015.02.157.
- DOLEŽALOVÁ, Edita. Angličtina hravě a efektivně s interaktivní tabulí i bez ní. Moderní vyučování. Praha: Portál. 2008, 14(5). ISSN 1211-6858.
- DOLEŽALOVÁ, Jana, ŠTINDL, Přemysl a Irena LOUDOVÁ.
Pedagogická komunikace v pedagogických, sociálních a filozofických souvislostech: sborníky sdělení z konference. Hradec Králové: Gaudeamus, 2009. ISBN 978-80-7435-016-0. Dostupné z: <http://kramerius4.nkp.cz/search/handle/uuid:761654f0-356a-11e7-8e0f-005056827e52>.
- DONALDSON, Lisbeth E. and Suzanne M. KURTZ. Applications of an interpersonal communication model to educational environments. Canadian Journal of Communication. 1997, 22(1). Dostupné z: doi:http://dx.doi.org/10.22230/cjc.1997v22n1a974.

- DYTRTOVÁ, Radmila a Emil KRÍŽ. Teorie a praxe praktického vyučování: textová studijní opora. Praha: ČZU, 2018. ISBN 978-80-213-2867-9.
- EBERTOVÁ, Lucie. Pedagogická interakce mezi učitelem a žáky na 1. st. ZŠ. [diplomová práce] Plzeň, 2011.
- EFTIMIE, Simona. What kind of teacher and what kind of student fits for today. Study case on students, future teachers. *Journal of Educational Sciences & Psychology*. 2015, 5(1). ISSN 2247-6377.
- EGER, Ludvík. Komunikace školy s veřejností. Plzeň: ZU, 2001. ISBN 80-7082-828-5.
- EICHHORN, Christoph. Učitel a práce se třídou. *Dobrá škola: Management třídy*. Praha: Raabe, 2019. ISBN 978-80-7496-439-8.
- ERGENS, Tomáš. Dominance učitele a způsob jejího vyjadřování. *Pedagogika*. Praha: Státní nakladatelství učebnic. 2007, 57(4). ISSN 0031-3815.
- FEŘTEK, Tomáš. Rodiče vítáni: Praktický návod, jak usmířit rodiče a učitele našich dětí. Praha: Yinachi, 2011. ISBN 978-80-904735-2-2.
- FOTTLAND, Helg and Synnove MATRE. Assessment from a Sociocultural Perspective: Narratives from a first grade classroom. *Scandinavian journal of educational research*. Abingdon, Oxfordshire: Routledge. 2005, 49(5). ISSN 0031-3831.
- GALLEGO, Ortega, LUIS, José and Antonio Rodríguez FUENTES. Communication Skills Training in Trainee Primary School Teachers in Spain. *Journal of Teacher Education for Sustainability*. Publisher: Sciendo. 2015, 17(1). ISSN 1691-4147.
- GAVORA, Peter. Učitel a žáci v komunikaci. Brno: Paido, 2005. ISBN 80-7315-104-9.
- GORDON, Thomas. Škola bez poražených: Praktická příručka efektivní komunikace mezi učitelem a žákem. Praha: Malvern, 2015. ISBN 978-80-7530-006-5.
- GURLUI, Ileana. Didactic Communication in Primay School. *Edu World 7th International Conference. European Proceedings of Social and Behavioural Sciences*. 2017, 23. ISSN 2357-1330. Dostupné z: doi:10.15405/epsbs.2017.05.02.246.
- HARANBURU, Mike, ESTEVE, Joana, BALLUERKA, Nekane and Arantxa GOROSTIAGA. Non-Verbal Communication in the Classroom. *3rd International Conference of Education, Research and Innovation*. 2010. ISBN 978-84-614-2439-9.

- HARTMANOVÁ, Jana. Kam směřuješ, interaktivito? Moderní vyučování: časopis na podporu rozvoje škol. Kladno: AISIS. 2012, 18(2). ISSN 1211-6858.
- HEJNA, Stanislav. Komunikace a její význam v práci pedagoga. [bakalářská práce] Brno, 2009.
- HENDRICK, Carl a Robin MACPHERSON. Co funguje ve třídě? Most mezi výzkumem a praxí. Praha: Euromedia Group, 2019. ISBN 978-80-7617-335-4.
- HESLEP, Robert D. Habermas on Communication in Teaching. *Educational Theory*. 2001, 51(2). ISSN 1741-5446.
- HESS, Simone. Befähigung zur Zusammenarbeit mit Eltern: Professionalisierung von Pädagoginnen zur Unterstützung von Familien mit behinderten Kindern und Familien in sozialer Benachteiligung. *Zeitschrift für Heilpädagogik*. Nienburg: Verband Deutscher Sonderschulen. 2011, 62(9). ISSN 0513-9066.
- HLADÍLEK, Miroslav. Úvod do sociální a pedagogické komunikace. Praha: J. A. Komenského, 2006. ISBN 80-86723-16-X. Dostupné z: http://toc.nkp.cz/NKC/200611/contents/nkc20061692170_1.pdf.
- HLOUCHOVÁ, Romana. Komunikace - Respektovat a být respektován. [diplomová práce] Plzeň, 2013.
- HOBJILA, Angelica. Roles identified in didactic communication. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 2012, 33. ISSN 1877-0428. Dostupné z: doi: 10.1016/j.sbspro.2012.01.134.
- HÖFLEROVÁ, Eva. Školský dialog a jeho vliv na rozvoj řeči dětí. Ostrava: OSU, 2003. ISBN 80-7042-297-1. Dostupné z: <http://kramerius4.nkp.cz/search/handle/uuid:640a6ce0-55a0-11e3-ae59-005056827e52>.
- HORVÁTHOVÁ, Kinga. Redundancy in the verbal communication of teachers in primary education. *Journal of Language and Cultural Education, Language: English*. 2017, 5(3). ISSN 1339-4584.
- ISTENIC Starčič, Andreja, COTIC, Mara, SOLOMONIDES, Ian a Marina VOLK. Engaging preservice primary and preprimary school teachers in digital storytelling for the teaching and learning of mathematics. *British journal of educational technology*. London: National Council For Educational Technology. 2016, 47(1). ISSN 0007-1013.
- IVANOVA, Veselina. Communicative Competence of Pedagogical Interaction in Motor Education. *Activities in Physical Education & Sport*. 2014, 4(2). ISSN 1857-7687.

- JANEBOVÁ, Eva. Interkulturní komunikace ve škole. Praha: Fortuna, 2010. ISBN 978-80-7373-063-5.
- JANIŠ, Kamil. Rodina a škola. Hradec Králové: Gaudeamus, 2001. ISBN 80-7041-170-8.
- JANZ, Frauke, KLAUSS, Theo a Wolfgang LAMERS. Unterricht für Schülerinnen und Schüler mit schwerer und mehrfacher Behinderung - Ergebnisse aus dem Forschungsprojekt BiSB: empirische Unterrichtsforschung in der Allgemeinen Pädagogik und in der Sonderpädagogik. Behindertenpädagogik: Vierteljahresschrift für Behindertenpädagogik und Integration Behinderter in Praxis, Forschung und Lehre. Giessen: Psychosozial-Verlag. 2009, 48(2). ISSN 0341-7301.
- JASLOVSKÁ, Barbora and Mária PISOŇOVÁ. Person-Centered Approach in Primary Education. AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research. 2018, 8(2). ISSN 1804-7890.
- JEMIELNIK, Joanna. Selected aspects of pedagogical communication between students and teachers in the contemporary music school. Music, fine arts and theatre in the art education of children and young adults. Poland, 2016.
- JEVTIC, Bisera, MINIC, Vesna L. J. and Marija JOVANOVIC. Rational Learning in the Context of School (Non) Success. International Journal on New Trends in Education & their Implications. 2015, 6(3). ISSN 1309-6249.
- KLEECK, Anne van a Amy Louise SCHWARZ. Making "academic talk" explicit: research directions for fostering classroom discourse skills in children from nonmainstream cultures. Schweizerische Zeitschrift für Bildungswissenschaften. Freiburg: Academic Press Fribourg. 2011, 33(1). ISSN 1424-3946.
- KOCH, Anette B. Sounds of education: Teacher role and use of voice in interactions with young children. International Journal of Early Childhood. 2017, 49(1). Dostupné z: doi:<http://dx.doi.org/10.1007/s13158-017-0184-6>.
- KOLAROVA, Ivana. The Teacher's Role in Creating a Classroom Atmosphere that Promotes the Development of Primary School Pupils' Communication Skills. School and Health. 2007, 21(2). ISBN 978-80-7315-138-6.
- KORTOVÁ, Lenka. Struktura pedagogické komunikace na 1. stupni základní školy. [diplomová práce] Brno, 2011.

- KOŠARIŠŤANOVÁ, Eva. Aspekty komunikace pedagogů s rodiči. [diplomová práce] Olomouc, 2019.
- KOŠTÁLOVÁ, Hana. Cíl profesního učení - úspěšný učitel se učí od svých žáků. Řízení školy: odborný měsíčník pro ředitele škol. Praha: ASPI Publishing. 2019, 16(5). ISSN 1214-8679.
- KOZLÍK, Jaroslav. Jak navyknout žáky základních škol myslet, komunikovat a učit se. Pardubice: UP, 2003. ISBN 80-7194-536-6.
- KŘÍŽ, Petr. Učitel by rodiči neměl říkat: "Vaše dítě je hrozné!" Rodina a škola. 2006, 53(3). ISSN 0035-7766.
- KŘOUSTKOVÁ MORAVCOVÁ, Iva. Sociální a pedagogická komunikace: Úvod do problematiky. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. ISBN 978-80-7435-497-7.
- KULOVÁ, Monika. Dejte koučování do škol! Řízení školy: odborný měsíčník pro ředitele škol. Praha: ASPI Publishing. 2018, 15(10). ISSN 1214-8679.
- KUUSIMAKI, Anne-Mari, UUSITALO-MALMIVAARA, Lotta and Kirsi TIRRI. Parents' and Teachers' Views on Digital Communication in Finland. Education Research International. 2019. ISSN 2090-4002. Dostupné z: doi:10.1155/2019/8236786.
- LEENDERS, Johan de Jong, MONFRANCE, Mélanie and Carla HAELERMANS. Building strong parent-teacher relationships in primary education: The challenge of two-way communication. Cambridge Journal of Education. 2019, 49. Dostupné z: doi:http://dx.doi.org/10.1080/0305764X.2019.1566442.
- LEHESVUORI, Sami a Jouni VIIRI. Od teorie k praxi: od plánování dialogického vyučování k jeho reflexi. Studia paedagogica. Brno: MU. 2015 20(2). ISSN 1803-7437. Dostupné z: http://hdl.handle.net/11222.digilib/134069.
- LINHARTOVÁ, Dana. Pedagogická komunikace pro učitele. Brno: MZLU, 2001. ISBN 80-7157-556-9.
- LOCKHORST, Daan, WUBBELS, Theo, van Bert OERS. Educational dialogues and the fostering of pupils' independence: the practices of two teachers. Journal of Curriculum Studies. 2010, 42(1). ISSN 0022-0272. Dostupné z: doi:10.1080/00220270903079237.
- LOHMANN, Armin. Welche Kommunikation pflegen gute Schulen? Pädagogische Führung: Zeitschrift für Schulleitung und Schulberatung. Neuwied: Luchterhand. 2011, 22(6). ISSN 0939-0413.

- MANĚNOVÁ, Martina. Analysis of pedagogical communication and interaction of lessons with tablet application. SHS Web of Conferences. EDP Sciences. 2016, 26.
- MAREŠ, Jiří a Jaro KŘIVOHLAVÝ. Komunikace ve škole. Brno: MU, 1995. ISBN 80-210-1070-3.
- MAREŠ, Jiří. Nevhodné chování učitelů k žákům a studentům. Studia Paedagogica. 2013, 18(1). ISSN 18037437.
- MAREŠ, Jiří. Zkoumání procesů a struktur ve výukové komunikaci: historie a současnost. Pedagogika. 2016, 3. ISSN 0031-3815. Dostupné z: http://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?attachment_id=11511&edmc=11511.
- MARTINKOVÁ, Lenka. S notebookem místo učebnice: digitální vyučování chce děti naučit používat počítač jako pracovní nástroj, a to nejen v hodinách ITC. Praha: Lidové noviny. 2011, 24(26). ISSN 0862-5921.
- MATYSKOVÁ, Erika. Výuková komunikace na 1. stupni základní školy. [diplomová práce] Brno, 2016.
- MERTIN, Václav. Ve škole se přece normálně nekřičí. Praha: Učitelské noviny. 2015, 118(10). ISSN 0139-5718.
- MEŠKOVÁ, Marta. Motivace žáků efektivní komunikací: Praktická příručka pro učitele. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0198-4.
- MICHAL, Miloslav. Moderní trendy v pedagogické komunikaci. [diplomová práce] Olomouc, 2012.
- MOLNAR, Tetiana, LAVRENOVA, Mariia and Liubov FENCHAK. Pedagogical Factors of Gifted Children's Adaptation to the Educational Environment of Primary School. Science and Education. 2017, 10. ISSN 2311-8466. Dostupné z: doi:10.24195/2414-4665-2017-10-14.
- MOMBEK, Aliya, KULMANOVA, Sholpan, KOLESNIKOVA, Galina, DEMEUOVA, Lyazat a Nuraim IBRAGIMOVA. Management of the Communicative Competence Development in Future Physical Education Teacher. Astra Salvensis. 2018, 12. ISSN 2393-4727.
- MORGE, Ludovic. Teacher-pupil interaction: A study of hidden beliefs in conclusion phases. International Journal Of Science Education. 2005, 27(8). ISSN 0950-0693. Dostupné z: doi:10.1080/09500690500068600.
- MRÓZKOVÁ, Ria. Struktura pedagogické komunikace mezi učitelem a žákem na 1. stupni základní školy. [diplomová práce] Ostrava, 2015.

- MŠMT. Kompetenční rámec absolventa učitelství. Praha, 2023. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/kompetencni-ramec-absolventa-ucitelstvi>.
- MŠMT. Strategie vzdělávací politiky ČR do r. 2030+. Praha. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/54104/>.
- MUSILOVÁ, Marcela. Interakce učitele a žáka: cvičebnice. Olomouc: UP, 2002.
- MUSTE, Delia. Perception of primary school teachers about the specifics and the role of communication skills. *Educatia*. 2018, 21(16). Dostupné z: [doi:http://dx.doi.org/10.24193/ed21.2018.16.09](http://dx.doi.org/10.24193/ed21.2018.16.09).
- NAVICKIENĚ, Vida, SEDEREVIČIŮTĚ-PAČIAUSKIENĚ, Živilė, VALANTINAITĚ, Ilona and Viktorija ŽILINSKAITĚ-VYTIENĚ. The relationship between communication and education through the creative personality of the teacher. *Creativity Studies*. 2019, 12(1). Dostupné z: [doi:http://dx.doi.org/10.3846/cs.2019.6472](http://dx.doi.org/10.3846/cs.2019.6472).
- NAVRÁTIL, Stanislav a Jan MATTIOLI. Školní konflikty: Jak jim předcházet? Jak je řešit? Brno: Paido, 2005. ISBN 80-7315-106-5.
- NAVRÁTIL, Stanislav, FLEISCHMANN, Otakar a Karel KLIMEŠ. Komunikace v pedagogických situacích. Ústí nad Labem: UJEP, 1992. ISBN 80-7044-039-2.
- NEHYBA, Jan. Reflexe mezi lavicemi a katedrou. Brno: MU, 2014. ISBN 978-80-210-6703-5.
- NELEŠOVSKÁ, Alena. K teorii a praxi komunikativních dovedností. *Pedagogická orientace*. 1994, 10. ISSN 1211-4669. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/pedor/article/download/11061/9862>.
- NELEŠOVSKÁ, Alena. *Pedagogická komunikace v teorii a praxi*. Praha: Grada, 2005. ISBN 80-247-0738-1.
- NEMET BRUST, Maja. A Correlation between Teachers' Social and Pedagogical Competences and School Culture. *Sodobna Pedagogika- Journal Of Contemporary Educational Studies*. 2018, 69(3). ISSN 0038-0474.
- NEUSTROEV, Nikolai, NEUSTROEVA, Anna and Tuyaara SHERGINA. Individualization and Ethnopedagogy at Small Elementary Schools Components of Vocational Training for University Tutors. *Sibirica: Interdisciplinary Journal of Siberian Studies*. 2018, 17(3). ISSN 1476-6787.
- NIKL, Jirí. *Pedagogická komunikace: komunikace při společné učební činnosti v dyádě dítě - rodič*. Hradec Králové: UHK, 1990. ISBN 80-7041-000-0.

- NOVÁČKOVÁ, Jana a Dobromila NEVOLOVÁ. Respektovat a být respektován. Moderní vyučování. 2003, 9(1). ISSN 1211-6858.
- NOVÁČKOVÁ, Monika. Představy žáků základních škol o stylu komunikace ve výuce. [bakalářská práce] Brno, 2015.
- NOVÁKOVÁ, Lenka. Dialog ve vyučovacím procesu na 1. stupni ZŠ. [diplomová práce] Ústí nad Labem, 2019.
- NYKLOVÁ, Lucie. Komunikace učitele a žáka v edukačním procesu jako základ efektivity vyučování - vnitřní sonda na 1. stupni vybrané základní školy. [diplomová práce] Liberec, 2013.
- ONISHCHENKO, I. V. Information and Communication Pedagogical Environment as Means of Forming of Motivation to Professional Activity of Primary School Teachers. *Informacijni Tehnologii v Osviti*. Kherson State University. 2014, 18. ISSN 2306-1707.
- PALTS, Karmen and Halliki HARRO-LOIT. Parent-Teacher Communication Patterns Concerning Activity And Positive-Negative Attitudes. *Trames: A Journal of the Humanities and Social Sciences*. 2015, 19(2). Dostupné z: <https://search.proquest.com/docview/1686488921?accountid=16730>.
- PAVELKOVÁ, Blanka. Pedagogická komunikace učitele v základní škole. [diplomová práce] Ostrava, 2012.
- PELDROLI, Thomas a Iris JOHANSSON. Intuitivní pedagogika: škola budoucnosti: rozhovory s Iris Johanssonovou. Praha: Euromedia Group, 2019. ISBN 978-80-242-6306-9.
- PELIKÁN, Jiří. Pomáhat být: otevřené otázky teorie provázející výchovy. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0345-4.
- PIŠLOVÁ, Simona, PIŠLOVÁ, Kristýna, GÁLISOVÁ, Anna, JANOVEC Ladislav a Lucie BUŠOVÁ. Hra a hravé činnosti v hodinách češtiny. *Didaktické studie*. Praha: UK. 2009, 1(1). ISSN 1804-1221. Dostupné z: <http://web.pedf.cuni.cz/docs.php?cid=542>.
- POHNETALOVA, Yveta. Identification of Basic Mechanisms Facilitating Cooperation between School and Family. 11th International Technology, Education and Development Conference. 2017. ISBN 978-84-617-8491-2.
- POPOVICIU, Salomea A., POPOVICIU, Ioan, POP, Ioan G. and Daria SASS. The role of the school social worker in improving Pupil's achievement through a synergistic parent-pupil-teacher contextual communication. *Problems of Education in the 21st Century*. 2010, 25. Dostupné z: <https://search.proquest.com/docview/2343812611?accountid=16730>.

- POPP, Walter. *Kommunikative Didaktik. Soziale Dimensionen des didaktischen Feldes*. Weinheim und Basel: Beltz Verlag, 1976.
- POSPÍŠILOVÁ, Marie. *Výuková komunikace na málotřídních školách*. [diplomová práce] Brno, 2013.
- POZDEEVA, Svetlana. *The Collaborative Teacher-Pupil Activity as a Condition of Children's Communicative Competence Development*. XVTH International Conference Linguistic and Cultural Studies: Traditions and Innovations. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 2015, 206. ISSN 1877-0428. Dostupné z: 10.1016/j.sbspro.2015.10.060.
- POZZER-ARDENGI, Lilian and Michael WOLFF-ROTH. *On Performing Concepts During Science Lectures*. *Science education*. New York: John Wiley, 2007, 91(1). ISSN 0036-8326.
- PRIMA, Raisa, DESIATNYK, Kateryna and Oksana DURMANENKO. *Intensification of the "Teacher-Pupil-Parents" Triad Cooperation in Upbringing Junior Pupils' Spirituality*. *Science and Education*. 2017, 6. ISSN 2311-8466. Dostupné z: 10.24195/2414-4665-2017-6-2.
- PROKEŠOVÁ, Ludmila a Iva STUHLÍKOVÁ. *K vybraným problémům pedagogické komunikace*. České Budějovice: JČU, 1990. ISBN 80-7040-022-6.
- PROVÁZKOVÁ STOLINSKÁ, Dominika a Pavlína ČÁSTKOVÁ. *Inclusive approach as a field for integrating foreign pupil into education at primary school*. *Turkish Online Journal of Educational Technology*. 2015. ISSN 2146-7242.
- PROVÁZKOVÁ STOLINSKÁ, Dominika, RAŠKOVÁ, Miluše a Eva ŠMELOVÁ. *Primární a preprimární vzdělávání s akcentem na eliminaci rizik v kontextu zajištění rovných příležitostí*. Olomouc: PdF UP, 2021. ISBN 978-80-244-6101-4.
- PROVÁZKOVÁ STOLINSKÁ, Dominika, RAŠKOVÁ, Miluše and Eva ŠMELOVÁ. *Synergy between parents and teachers – joint responsibility for the development of an inclusive environment*. Zsámboki, R. K. *Culture, Language, Inclusion, Competencies, Knowledge, Education: Diverse Approaches and National Perspectives in the Field of Primary and Pre-primary Education*. Sopron: Hungary, 2020. ISBN 978-963-334-355-5.
- PROVÁZKOVÁ STOLINSKÁ, Dominika. *Educational communication in an inclusive environment of primary school*. Šmelová, E., Souralová, E., Petrová, A. a kol. *Social aspects of elementary school inclusion in the context of international research*. Olomouc: UP, 2017. ISBN 978-80-244-5155-8.

- PROVÁZKOVÁ STOLINSKÁ, Dominika. Komunikace učitele a rodiče - podpora pro rozvoj žáka primární školy. [rigorózní práce] Olomouc: UP, 2018.
- PROVÁZKOVÁ STOLINSKÁ, Dominika. Komunikace učitele v prostředí české primární školy. Olomouc: PdF UP, 2021. ISBN 978-80-244-6097-0.
- RAHMAN, Noor Aida, AFFIDA Abdul, Lee and Faizal Nizam MOHD. Communication in Teaching and Learning Mathematics: Teachers' Perspective. Proceedings of the 21st National Symposium on Mathematical Sciences: Germination of Mathematical Sciences Education and Research Towards Global Sustainability. 2014, 1605. ISSN 0094-243X. Dostupné z: doi:10.1063/1.4887680.
- RAŠKOVÁ, Miluše and Dominika PROVÁZKOVÁ STOLINSKÁ. Communication about puberty between pre-teens and their parents. 8th World Conference on Learning, Teaching and Educational Leadership. Portugalsko: Lisabon, 2017.
- RAŠKOVÁ, Miluše, PROVÁZKOVÁ STOLINSKÁ, Dominika a Alena, VAVRDOVÁ. Communication about puberty among children of middle school age. The International conference on Education and Educational Psychology. Portugalsko: Porto, 2017a.
- RAŠKOVÁ, Miluše, PROVÁZKOVÁ STOLINSKÁ, Dominika a Alena, VAVRDOVÁ. Teacher-student communication about puberty in elementary school. Ireland International Conference on Education. Irsko: Dublin, 2017b.
- ROČKOVÁ, Marta. Struktury verbální komunikace na primární škole. [diplomová práce] Olomouc, 2012.
- ROSÁKOVÁ, Vladimíra. Komunikace na vybrané základní škole. [diplomová práce] Olomouc, 2012.
- ROUBICEK, Filip. Some Aspects of Communication in the Teaching of Mathematics – The Semiotic Viewpoint. International Symposium Elementary Maths Teaching. 2007. ISBN 978-80-7290-307-8.
- RÝDL, Karel. Montessori-Schulen und ihre Didaktik. Pedagogická orientace. Brno: ČPdS. 2005, 1. ISSN 1211-4669.
- RÝDL, Karel. Vybíráme školu pro svoje dítě. Praha: Grada, 1993. ISBN 80-7169-032-5.
- SAALFRANK, Wolf-Thorsten. Lehrerhandeln zwischen Bildungsbegriff, Bildungsforschung und Didaktik. Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Pädagogik. Paderborn: Schöningh, 2006, 82(4). ISSN 0507-7230.

- SALOVÁ, Lucie. Komunikace mezi učitelem a žáky ve třídě uspořádané do tvaru písmene U. [bakalářská práce] Brno, 2014.
- SHREESHA, M. and SANJAY Kumar Tyagi. Effectiveness of animation as a tool for communication in primary education. *The International Journal of Educational Management*. 2018, 32(7). Dostupné z: doi: <http://dx.doi.org/10.1108/IJEM-04-2016-0077>.
- SCHNEIDER, Meg F. a Dennis MEADE. Pomoc! Moje učitelka si na mne zasedla. Praha: Pragma, 1997. ISBN 80-7205-436-8.
- SCHNEIDEROVÁ, Anna. Pedagogická komunikace. Ostrava: OSU, 2003. ISBN 80-7042-943-7.
- SKLENÁŘOVÁ, Nikola. Interakce a komunikace učitele v edukačním procesu. Ostrava: OSU, 2013. ISBN 978-80-7464-391-0.
- SKLENÁŘOVÁ, Nikola. Srovnání pedagogické komunikace a interakce na standardní a alternativní škole. *Komenský: odborný časopis pro učitele základní školy*. Brno: Academie Jana Amose Komenského. 2016, 140(4). ISSN 0323-0449. Dostupné z: https://katedry.ped.muni.cz/pedagogika/wp-content/uploads/sites/17/2016/09/komensky_04_140_po3kor.pdf.
- SKLENÁŘOVÁ, Nikola. The Attitudes of Pupils to Teachers According to the Gender Differences. *New educational review*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek. 2012, 2. ISSN 1732-6729.
- SLAVÍK, Jan a Tomáš JANÍK. Teorie, výzkum a tvorba školy. *Pedagogika*. 2006, 56(2). ISSN 0031-3815.
- SLAVÍK, Jan. Mezi pedagogickou tvorbou a pedagogickou reflexí. *Pedagogická orientace*. 1995, 15. ISSN 1211-4669. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/pedor/article/download/10915/pdf>.
- SMAHEL, Rudolf. Učitel a jeho žáci. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2004.
- SPIPKOVÁ, Vladimíra a Ondřej HAUSENBLAS. Měníme vyučování: Postupy - argumenty - úkázky. Praha: Strom, 1994. ISBN 80-901662-3-7.
- SPIPKOVÁ, Vladimíra. Současné proměny vzdělávání učitelů. Brno: Paido, 2004. ISBN 80-7315-081-6.
- SPRAGUE, Joe. Communication education: The spiral continues. *Communication Education*. 2002, 51(4). Dostupné z: <https://search.proquest.com/docview/214122222?accountid=16730>.
- STAMATIS J. Panagiotis. Communication in ancient Greek teaching procedures: Interpreting images of Douris' kylix in comparison to

- modern pedagogical communication styles. University of the Aegean. 2016, 4(1). ISSN 2501-1111.
- STONKUVIENĚ, Irena. Communication as an Essential Element of Pedagogical Process. *Bridges / Tiltai*. 2010, 53(4). ISSN 1392-3137.
- SULTAN Mullacuma T. and Munevver YALCINKAYA. The effect of communication skills training program on teachers' communication skills, emotional intelligence and loneliness levels. *Revista De Cercetare Si Interventie Sociala*. 2018, 62. Dostupné z: <https://search.proquest.com/docview/2160714011?accountid=16730>.
- SVATOŠ, Tomáš a I. HOLÝ. Konvergentní přístup k utváření dovedností studentů. Švec, V. *Cesty k učitelské profesi: utváření a rozvíjení pedagogických dovedností*. Brno: Paido, 2002. ISBN 80-7315-035-2.
- SVATOŠ, Tomáš a Jiří MAREŠ. *Pedagogická interakce a komunikace: sborník příspěvků z 3. celostátního semináře: Hradec Králové 9.-10. září 1991*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1993. ISBN 80-7041-720-X.
- SVATOŠ, Tomáš. *Kapitoly ze sociální a pedagogické komunikace: teoretická minima a praktické náměty*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2009. ISBN 978-80-7435-002-3.
- SYMANYUK, Elvira E. and Anna A. PECHERKINA. Psychological predictors of inhibition development in educational environments. *Psychology in Russia. State of the Art*. 2016, 9(3). ISSN 2074-6857.
- ŠABATA, Ondřej. *Dovednosti komunikace řídicího pracovníka ve škole*. Kunovice: Evropský polytechnický institut, 2009. ISBN 978-80-7314-185-1. Dostupné z: http://toc.nkp.cz/NKC/201007/contents/nkc20102113421_1.pdf.
- ŠEĎOVÁ, Klára a Zuzana ŠALAMOUNOVÁ. Žákovská participace na komunikaci jako produkt interakcí mezi učitelem a žákem. *Lifelong learning*. Brno: MU. 2015, 5(3). ISSN 1804-526X. Dostupné z: <http://lifelonglearning.mendelu.cz/wcd/w-rek-lifelong/111503/fulltext.pdf>.
- ŠEĎOVÁ, Klára, ŠVARŤÍČEK Roman a Zuzana ŠALAMOUNOVÁ. *Komunikace ve školní třídě*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0085-7.
- ŠEĎOVÁ, Klára. Podoby pedagogické komunikace v české škole: intencionální a iluzivní dialog. *Pedagogika*. 2005, 55(4). ISSN 0031-3815. Dostupné z: <http://pages.pdf.cuni.cz/pedagogika/?cat=10185&lang=cs>.

- ŠINDELÁŘOVÁ, Jaromíra. Frazeologická kompetence pedagogů v české primární škole. *Didaktické studie*. Praha: UK. 2017, 9(2). ISSN 1804-1221. Dostupné z: <http://userweb.pedf.cuni.cz/wp/didakticke-studie/en>.
- ŠULOVÁ, Michaela. Komunikace rodičů a učitelů prvňoustupňových dětí. [diplomová práce] Brno, 2018.
- ŠURDA, Jozef. Možnosti využitia pedagogickej komunikácie na 1.stupni ZŠ. *Naša škola*. 2000/01, 4(2). ISSN 1335-2733.
- ŠVEC, Vlastimil. Pedagogická příprava učitelů v proměnách a nadějích? *Pedagogika*. 2006, 56(1). ISSN 0031-3815. Dostupné z: <http://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?cat=10180&lang=cs>.
- ŠVOLBOVÁ, Jana. Komunikace mezi učitelem a žákem na 1. stupni ZŠ 26. ZŠ v Plzni. [diplomová práce] Plzeň, 2013.
- TESAŘOVÁ, Martina. Jak na žáky: zvládání náročných situací ve třídě. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1047-4.
- TIKALOVÁ, Lucie. Výtvarný projev jako prostředek pedagogické komunikace. [disertační práce] Olomouc, 2018.
- TUČÍMOVÁ, Alena a Filip JELÍNEK. Projekt Vzdělání 21. Moderní vyučování. Kladno: AISIS. 2011, 17(9-10). ISSN 1211-6858.
- UREA, Roxana. The impact of teachers' communication styles on pupils' self-safety throughout the learning process. 3RD World Conference on Learning, Teaching and Educational Leadership. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 2013, 93. ISSN 1877-0428. Dostupné z: doi:10.1016/j.sbspro.2013.09.171.
- VESELA, Jana. The Influence of Teaching Skills of a Form Teacher on the Classroom. *School and Health*. 2007, 21(2). ISBN 978-80-7315-138-6.
- VLČEK, Bořivoj a Miloslav VLČEK. Komunikace a interakce ve výchovně vzdělávacím procesu. Ostrava: OSU, 2004. ISBN 80-7042-963-1.
- VOICULESCU, Florea. Communication within the Group of Students. Observations Regarding the Structure of Communication and the Communicative Balance. *Journal Plus Education/Educatia Plus*. Aurel Vlaicu University of Arad. 2014, 10(2). ISSN 1842-077X.
- VYSKOČILOVÁ, Eva a Soňa HERMOCHOVÁ. Cvičení z pedagogické praxe: Interakční hry pro školní děti. Praha: Karolinum, 1991. ISBN 80-7066-387-1.
- WALKER, Joan M. T. and Angela M. LEGG. Parent-teacher conference communication: A guide to integrating family engagement through simulated conversations about student academic progress: *Journal of Education for Teaching*. 2018, 44(3). Dostupné z: doi:<http://dx.doi.org/10.1080/02607476.2018.1465661>.

- YOUNG, R. E. A school communication-deficit hypothesis of educational disadvantage. *Australian Journal of Education*. 1983, 27(1). Dostupné z: doi:<http://dx.doi.org/10.1177/000494418302700101>.
- ZÍTKOVÁ, Jitka. *Komunikace a výuka českého jazyka a literatury: vybrané příspěvky přednesené v rámci mezinárodní konference Komunikace a její místo v Rámcovém vzdělávacím programu pro předškolní a základní vzdělávání, konané 14. září 2006 na PdF MU. Brno: MU, 2008. ISBN 978-80-210-4533-0.*

*PhDr. Dominika Provázková Stolinská, Ph.D, MBA
Katedra primární a preprimární pedagogiky Pedagogická fakulta
Univerzity Palackého v Olomouci
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc
e-mail: dominika.provazkova@upol.cz*